

مدیریت اسلامی

دانشگاه جامع امام حسین

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

(Management Philosophy: Islamic Perspective)

نسخه شماره دو / زمستان ۱۳۹۸

<http://facultymembers.sbu.ac.ir/tavallaei>

دکتر روح اله تولایی

عضو هیأت علمی دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام

و دانشگاه شهید بهشتی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

“ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولَئِكَ الْأَلْبَابِ ”

"بگو آیا کسانی که می دانند و کسانی که نمی دانند با هم برابرند؟ تنها خردمندان هستند که متذکر می شوند"

سوره مبارکه زمر: آیه شریفه ۹

جزوه آموزشی
فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

قال أمير المؤمنين علي بن أبي طالب عليه السلام:

لَا تَقُومُ مَمْلَكَةٌ إِلَّا بِتَدْبِيرِ

(وقعة صفين/ ١٥)

مبنای علوم انسانی غربی، مبنای
غیر الهی است، مبنای مادی است،
مبنای غیر توحیدی است؛ این با مبنای
اسلامی سازگار نیست. ... علوم انسانی
آن وقتی صحیح و مفید و تربیت‌کننده
صحیح انسان خواهد بود و به فرد و
جامعه نفع خواهد رساند که بر اساس
تفکر الهی و جهان‌بینی الهی باشد؛ ...
روی این بایستی کار کرد، فکر کرد.
(۱۳۹۳/۰۴/۱۱)

برنامه درسی این ترم:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

(۱) ارئه و تشریح جزوه توسط استاد

(دریافت فایل جزوه از سایت <http://facultymembers.sbu.ac.ir/tavallaei>)

(۲) نقد یکی از کتابهای مدیریت اسلامی توسط دانشجویان (۵ نمره اصلی

+ تاسقف ۳ نمره تشویقی مقاله)

(۳) مشارکت دانشجویان و آزمونک های طول ترم (۳ نمره اصلی)

(۴) برگزاری آزمون پایان ترم (۱۲ نمره اصلی)

منابع اصلی مورد استفاده در جزوه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

- خسروپناه، عبدالحسین (۱۳۹۳)، در جستجوی علوم انسانی اسلامی، نشر معارف.
- Ali, Abbas J. (2005), *Islamic Perspectives on Management and Organization*, Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- کاظم قاضی زاده و دیگران (۱۳۹۴)، مبانی هستی شناسی و معرفت شناسی نظام اجتماعی بر اساس تفسیر المیزان، فصلنامه پژوهشهای اعتقادی کلامی، سال ۵، شماره ۱۸.
- محمود کریمی بناد کوکی (۱۳۹۶)، مبانی انسان شناسی در قرآن، دوفصلنامه مطالعات قرآن و حدیث، سال دهم، شماره ۲۰.
- احسان رحیمی، اسدالله گنجعلی (۱۳۹۶)، تبیین مبانی انسان شناختی مدیریت منابع انسانی اسلامی با تأکید بر نظرات علامه طباطبایی، نشریه اندیشه مدیریت راهبردی، سال یازدهم، شماره ۲۲.
- سوسن کشاورز و زهرا نورانی (۱۳۹۵)، مقایسه مبانی هستی شناسی و معرفت شناسی اسلام با پوپر، دوفصلنامه علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، سال ۴، شماره ۷.

هدف از آموزش این درس:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

- ۱) آشنایی با مفهوم علم و دین و رابطه بین آنها
- ۲) فراگیری مبانی فلسفی مدیریت در منابع اسلامی
- ۳) یادگیری مراحل تولید نظریه های علمی مدیریت
- ۴) منبع شناسی و روش شناسی تحقیق در منابع دینی
- ۵) یادگیری تفاوت اساسی مبانی و مفروضات مدیریت اسلامی با مدیریت غربی

فصل ۱:

تبیین مفاهیم و رابطه علم و دین

نسخه شماره دو / زمستان ۱۳۹۸
<http://facultymembers.sbu.ac.ir/tavallaei>

تهیه و تنظیم:
دکتر روح اله تولایی
عضو هیأت علمی دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام
و دانشگاه شهید بهشتی

الگوی کلان تولید علم مدیریت:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

عوامل زمینه ای علم مدیریت
(نقش زمان و مکان /
بسترهای شکل گیری مدیریت)

مبانی فلسفی علم مدیریت
(هستی شناسی / معرفت شناسی /
انسان شناسی / روش شناسی)

نظام مسائل علم مدیریت
(مسئله بنیادین، مسئله اساسی، مسئله کاربردی)

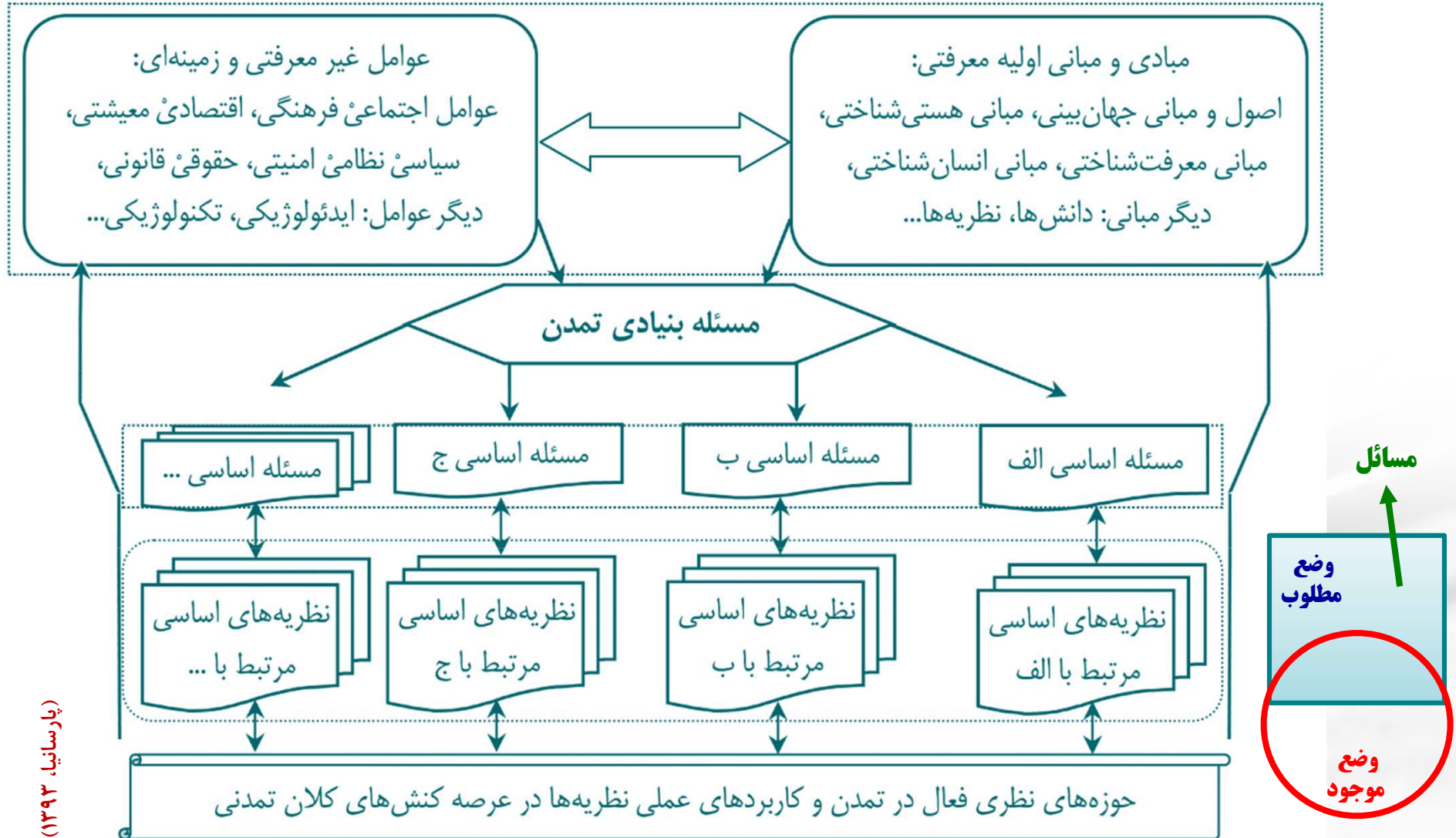
الگو و چهارچوب های علم مدیریت
(در عرصه های مختلف)

**نظریه ها و نسخه های کاربردی
علم مدیریت**

الگوی روش شناختی شکل گیری مسائل و نظریه ها در یک تمدن:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

(پارسا، ۱۳۹۳)

چند پرسش مهم:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

- ✓ ارتباط علم با دین چیست؟ آیا از منابع دینی میتوان اصول علمی را استخراج کرد؟
- ✓ آیا جزئیات و چگونگی زندگی فردی و اجتماعی امروزی را می توان از منابع دینی برداشت کرد؟
- ✓ آیا در منابع دینی، پیرامون مباحث مدیریتی بیان و تعلیمی وجود دارد یا نه؟
- ✓ الزامات، مختصات و شاکله کلی اندیشه مدیریتی اسلام چیست و اصول و پایه های اصلی آن کدامند؟
- ✓ اندیشه مدیریتی اسلام چه تفاوتی با سایر اندیشه های مدیریتی دارد؟
- ✓ چگونه می توان یک الگوی جامع کاربردی مدیریت اسلامی را ارائه و اجرا کرد و چه لوازم و مقدماتی دارد؟

چیستی شناسی علم:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

- برخی افراد ادعا میکردند **ارزشهای سنتی غالباً در تضاد با آزادفکری و نوآوری علمی است!** (نظیر دادگاه های تفتیش عقاید کلیساها)
- **تفتیش عقاید**، به معنی بازرسی و تفحص در باورهای افراد است، به اعمالی گفته می شود که یک **موضع صاحب قدرت**، مردم را به دلیل باورهایی که دارند، بازخواست می کند.
- این نام از دوران **قرون وسطی** به یادگار مانده است و مخالف آزادی بیان و آزادی عقیده یا آزادی اندیشه است. تفتیش عقاید، به بیان دقیق تر عبارت بود از هیئت های داوری بسیار مجهز که **کلیسای کاتولیک** می کوشید از طریق آنها به یکپارچگی دینی مورد نظر خود نائل شود (بکرش، ۱۳۸۲).

- این عمل توسط دستگاه کلیسا انجام می شد و متهمان بسیاری در دادگاه های تفتیش عقاید متهم به **ارتداد، شرک و جادوگری** می شدند. این افراد ابتدا برای اعتراف گیری شکنجه می شدند. در صورت عدم اعتراف سرنوشت معلومی برای آنها متصور نبود.

چیستی شناسی علم_ ادامه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

➤ لغت شناسان علم را **نقیض جهل** دانسته و تعاریف مختلفی برای آن ارائه کرده اند.

➤ **مثلاً:** علم ساختاری است برای تولید و ساماندهی دانش درباره جهان طبیعی در قالب توضیح‌ها و پیش‌بینی‌های آزمایش‌شدنی
(Wilson, 1999. Webster, 2009).

➤ واژه علم در زبان لاتین مترادف با دو کلمه **science** یا **knowledge** می‌باشد که هر کدام هم معانی مختلفی دارند.

چیستی شناسی علم_ ادامه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

➤ واژه **science** به معنای زیر می باشد:

➤ (۱) آگاهی به ساختار و رفتار جهان طبیعی و فیزیکی که بر پایه حقایق قابل اثبات بنا شده باشد. (۲) شاخه ای از دانش تجربی (Oxford Advanced Learners Dictionary)

➤ واژه **knowledge** به معنای زیر می باشد:

➤ (۱) چیزهایی که شما درباره یک موضوع مشخص می دانید. (۲) فهمیدن و دانستن، و اطلاعات درباره چیزی. (Long man Handy Dictionary)

➤ **تفاوت این دو معنا** در این است که **science** به دانشی گفته می شود که از راه تجربه و مشاهده به دست می آید و **knowledge** هر نوع دانش و شناختی است که از راه تجربه و غیر تجربه به دست می آید.

چیستی شناسی علم_ ادامه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

- پس علم (Science) با رویکرد اثبات گرایانه (Positivist) به علومی اطلاق می شود که تنها با روش تجربه و حسی بدست آمده اند. مانند علوم تجربی طبیعی و علوم تجربی انسانی و...
- ریشه اثبات گرایی به اندیشه های «آگوست کنت» فیلسوف فرانسوی قرن ۱۹ میلادی بر میگردد که بر اساس آن، روش علمی صرفاً براساس مشاهده است و باید از کانال تجربه عبور کند و گزاره هایی که تجربه پذیر نیستند، بی معنا (نه درست و نه غلط) خواهند بود (تفکر غالب حلقه وین).
- لذا براساس رویکرد اثبات گرایی، آغاز پژوهش حس و تجربه است و هیچگونه پیشفرض و حدس غیرتجربی وجود ندارد.

چیستی شناسی علم_ ادامه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

➤ البته دیدگاه های دیگری نیز در فلسفه علم غربی همچون ابطال پذیری **پوپر**، پارادایمی **کوهن**، برنامه پژوهشی **لاکاتوش**، برضد روش **فایرابند** و... وجود دارد که اغلب به نوعی **نسبی گرایی** گرفتار شده و معیار معرفت را نفی کرده اند. (زیباکلام، ترجمه چالمرز، ۱۳۸۲)

- **علم در فلسفه اسلامی** به حضوری و حصولی تقسیم می شود:
- **علم حضوری** به معنای حضور واقعیت و وجود خارجی معلوم نزد عالم است. مانند علم نفس انسان به خودش مثل گرسنگی و تشنگی و...
- **علم حصولی** به معنای حصول مفهوم و ماهیت معلوم نزد عالم است. مانند علم به اشیاء خارجی از طریق صورت ذهنی آنها.

تعریف علوم انسانی:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

- علمی که پیرامون رفتارهای فردی و اجتماعی، اختیاری و غیراختیاری، آگاهانه و غیر آگاهانه انسان می پردازد و نتایج خود را به قالب **نظم های تجربه پذیر** می ریزد.
- این دسته از علوم انسانی به **علوم تولید کننده** (مانند: روانشناسی و جامعه شناسی و اقتصاد و سیاست و علوم تربیتی) و **علوم مصرف کننده** (مانند: مدیریت و بانکداری) تقسیم می شوند.

چیستی شناسی دین:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

➤ تعریف صحیح از دین از دو جهت **ضرورت دارد:** (۱) توانایی **تبیین دقیق رابطه علم و دین** (۲) **پرهیز از هرگونه سوء برداشت و بحث نامرتبط.**

➤ **تنوع زیاد ادیان در تاریخ بشر و رویکردهای متنوع دین پژوهان،** تعریف جامع از دین را دشوار کرده است.

➤ **اما با دوری از رویکردهای تک محورانه** مانند رویکرد معرفتی، اعتقادی، وجودی، کارکردی و... می توان به تعریف نسبتاً جامعی از دین رسید.

چیستی شناسی دین_ادامه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

➤ **علامه طباطبائی:** دین، مجموعه اعتقادات و مقررات متناسب با آنها

است که در مسیر زندگی عمل می شوند.

➤ **استاد جوادی آملی:** مجموعه عقاید، اخلاق، قوانین و مقرراتی

است برای اداره امور جامعه انسانی و پرورش انسان هاست.

➤ **استاد جعفر سبحانی:** دین یک معرفت و نهضت همه جانبه به سوی

تکامل است که از چهار بعد فکر و عقیده، پرورش اصول عالی

اخلاق انسانی، حسن روابط افراد اجتماع و حذف هرگونه تبعیض

ناروا برخوردار است.

چیستی شناسی دین_ادامه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

➤ واژه دین دو معنای «پایه» و «مقید» دارد.

➤ معنای پایه و مشترک دین شامل بینش ها، منش ها و کنش هایی است که همه شریعت ها و مذاهب در میان ملت های گوناگون پدید می آورند و به نتایج خاصی می رسند (فارغ از تحولات زمانی و مکانی).

➤ معنای مقید دین شامل آداب، مناسک، رفتارها، حقوق اجتماعی و... است که مقید به زمان، مکان و اشخاص می باشند.

➤ مثال: محکمت و تشابهات در قرآن کریم (سوره مبارکه آل عمران، آیه ۷)

مثال: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ» (سوره انفال، آیه ۶۰)

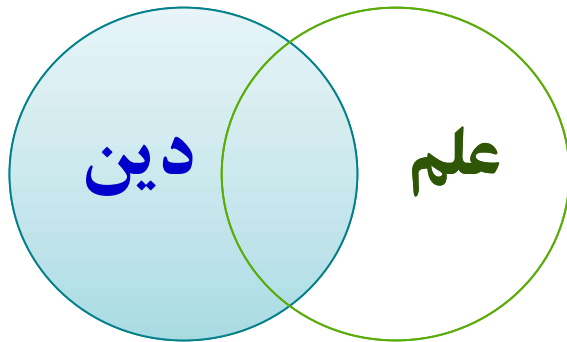

نسبت های علم و دین:

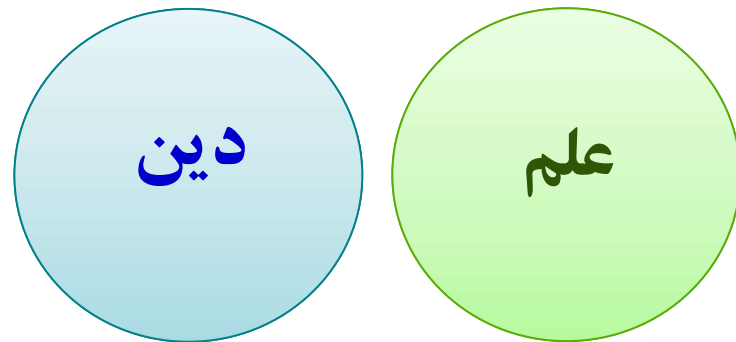
جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

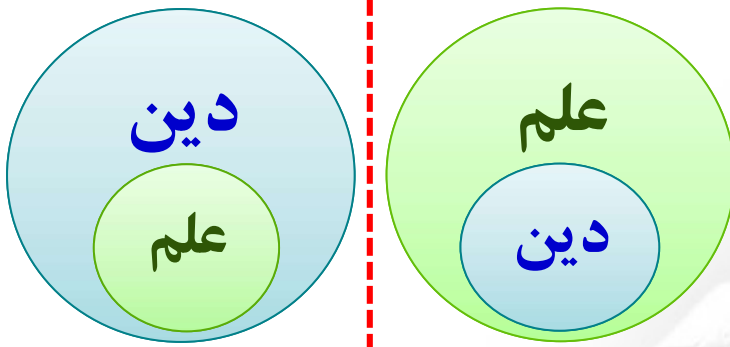
نسبت عموم و خصوص من وجه

نسبت تباین

نسبت عموم و خصوص مطلق

وضع موجود

نسبت تساوی

وضع مطلوب

منابع دین اسلام:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

✓ منابع معتبر دین اسلام عبارتند از:

چگونگی برداشت از منابع دینی:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

- دین اسلام، رسالت **هدایت انسان ها** را بر عهده دارد. لذا اصول کلیه علوم مورد نیاز بشر در منابع آن وجود دارد، اما ما در **برداشت** از این منابع مشکل داریم.
- **عدم روشمندی و جامع نگری** در مطالعات دینی، مشکل «نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَ نَكْفُرُ بِبَعْضٍ» (النساء / ۱۵۰) یا «تفسیر به رأی» را ایجاد می کند!
- لذا برداشت از منابع دینی نیاز به **اجتهاد** دارد، اما ما میتوانیم به **استناد تفاسیر معتبر مجتهدین**، مطالب مورد نیاز را از منابع دینی برداشت نماییم.
- سریعترین و مطمئن ترین راه برداشتهای صحیح از دین، مراجعه به **اندیشه و منظومه فکری امامین انقلاب اسلامی** می باشد. ایشان علاوه بر اجتهاد در منابع دینی (شناخت کامل احکام اولیه)، صاحب بالغ بر ۴۰ سال تجربه حکومت تشیع و مدیریت جهادی در عرصه های سیاسی، نظامی، اقتصادی و سازندگی می باشند (شناخت کامل احکام ثانویه).